

УДК 347.4:343.35

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.40>*М. В. Тимошенко*

ПРАВОВА НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Сучасний етап євроінтеграції України вимагає імплементації новітніх антикорупційних стандартів у національне законодавство, зокрема в сферу договірних відносин. Одним з таких інструментів є антикорупційне застереження, необхідність запровадження якого підкріплюється консолідованою позицією експертів. Однак виникає наукова проблема, яка полягає у наявності суттєвої суперечності між високим потенціалом цього механізму для зміцнення законності, прозорості та доброчесності в договірних відносинах і фактичною відсутністю його комплексної правової регламентації та теоретичного обґрунтування в українському правознавстві.

Ця суперечність обумовлює невирішені питання щодо правового статусу застереження, його місця в системі умов договору, механізму дії та застосування санкцій за його порушення, що і становить ядро проблеми, досліджуваної в даній статті.

Актуальність дослідження зумовлена нагальною соціальною і правовою потребою забезпечення високого рівня прозорості, законності та доброчесності у договірних відносинах як одного з ключових напрямів протидії корупції в Україні. У контексті євроінтеграційних процесів і міжнародних зобов'язань Україна стоїть перед викликом гармонізації національного законодавства із загальновизнаними антикорупційними стандартами, що передбачає імплементацію комплексних превентивних механізмів, зокрема у сфері договірного права.

Метою дослідження є комплексний аналіз правової природи антикорупційного застереження та обґрунтування пропозицій щодо його ефективної імплементації в договірне право України як ключового інструменту протидії корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження проблематики антикорупційних застережень у договірному праві, їх правової природи та механізмів імплементації зверталися такі українські науковці як: Алфьоров С.М., Воронова О.В., Салманов О.В., Терещук С.С. та інші.

Виклад основного матеріалу. Антикорупційне застереження в договірному праві розглядається як спеціальна договірна умова, яка регламентує поведінку сторін щодо запобігання та недопущення корупційних проявів. Вищезазначене застереження має на меті реалізацію принципу доброчесності та законності, трансформуючи вимоги публічного антикорупційного законодавства у сферу приватно-правових відносин, що є новаторським підходом у сучасній договірній практиці.

Відповідно до положень статті 627 Цивільного кодексу України, умови договору мають визначатися сторонами самостійно, за винятком випадків, передбачених законом або правовими звичаями, що не суперечать публічному порядку. З урахуванням цього, антикорупційне застереження набуває статусу імперативної

норми, що впроваджується у договірні відносини з метою забезпечення відповідності публічним антикорупційним стандартам.

Імплементация європейського антикорупційного законодавства є стратегічним кроком України, який забезпечує виконання міжнародних зобов'язань.

Проблема протидії корупції визнається на європейському рівні як один із фундаментальних пріоритетів зміцнення демократичних інституцій та верховенства права.

Так, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції встановила між державами-учасницями цілі щодо сприяння та посилення заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримку міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею [1].

Одним з таких заходів, що стосується приватного сектору є сприяння розробці стандартів і процедур, призначених для забезпечення доброчесності в роботі приватних юридичних осіб, у тому числі кодексів поведінки для правильного, доброчесного та належного здійснення діяльності підприємцями й представниками всіх відповідних професій та запобігання виникненню конфлікту інтересів, а також для заохочення використання доброчесної комерційної практики у відносинах між комерційними підприємствами та в договірних відносинах між ними та державою, що знаходить своє вираження саме у формі антикорупційного застереження, яке може та повинно бути регламентоване саме внутрішніми політиками приватних юридичних осіб.

Згідно з Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № R (2000) 10, антикорупційна політика повинна бути комплексною, охоплювати як превентивні заходи, так і репресивні механізми, інтегруватися у всі галузі права, у тому числі й договірне право [2].

Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173) встановлює обов'язок держав-учасниць запровадити ефективні національні законодавчі та адміністративні засоби для боротьби з корупцією, у тому числі шляхом розробки спеціалізованих положень, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання та їх договірні відносини [3].

Європейська комісія у звіті щодо стану боротьби з корупцією в державах-членах ЄС (2014) наголошує, що імплементація антикорупційних норм у договірну практику є ключовим інструментом підвищення рівня доброчесності, прозорості і довіри, що має прямий вплив на розвиток внутрішнього ринку і захист прав усіх учасників господарських відносин [4].

Враховуючи наведене, українське законодавство потребує подальшої адаптації вищезазначених завдань та напрямків шляхом запровадження чітких санкційних механізмів впливу на суб'єктів господарювання, які передбачають:

- законодавче закріплення вимог щодо обов'язкового включення антикорупційних застережень у договори, що укладаються у сфері публічних закупівель, державно-приватного партнерства, а також у великих господарських контрактах;
- встановлення чітких процедур контролю за дотриманням антикорупційних умов у договорах на національному рівні;

- розробку методології оцінки антикорупційних ризиків у договірній діяльності;
- удосконалення системи юридичної відповідальності за порушення антикорупційних положень у договорах.

Відсутність таких заходів значно знижує ефективність національної антикорупційної політики та створює передумови для корупційних ризиків у господарських відносинах.

Антикорупційні застереження українського національного законодавства ґрунтуються на положеннях Конституції України, законів «Про запобігання корупції», «Про публічні закупівлі», Кримінального кодексу України та інших нормативних актах.

Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію як зловживання владою або службовим становищем, що завдає шкоди інтересам держави чи суспільства. Кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність за корупційні злочини, що мають пряме відношення до договірної діяльності (ст. 368, 369) [5].

Оксана Пархоменко-Куцевіл активно наголошує про необхідність врахування національних особливостей корупційних проявів при імплементації зарубіжного досвіду [6].

А отже інтеграція антикорупційних застережень у договірну практику сприяє реалізації не тільки позитивного законодавства, а й міжнародних зобов'язань України у сфері протидії корупції.

Таким чином антикорупційні застереження виконують функцію формалізації стандартів поведінки, визначення санкцій та впровадження контрольної системи та дозволяють мінімізувати ризики недобросовісної поведінки, забезпечують інтереси добросовісних учасників ринку та підвищують інвестиційну привабливість.

Як зазначила І.О. Христич, що «головна проблема боротьби з корупцією в Україні полягає не в її розмахах, а в тому, що суспільство сприймає корупцію як явище буденне, як звичний засіб досягнення мети» [7].

Отже, правильно сформульовані антикорупційні положення у договорі є важливим засобом зниження корупційних ризиків, що має на меті позитивно впливати на економічний розвиток.

Для забезпечення юридичної сили та ефективності антикорупційне застереження має містити чіткі й однозначні положення, визначення корупційних дій, механізми перевірок та відповідальність за порушення.

Микола Кравчук та Ілона Лаврів підкреслюють, що «ніхто не створює корупцію – вона, як і культура, виникає сама собою внаслідок того, що люди бачать в ній легкий шлях вирішення свого питання в будь-якій сфері суспільного життя, адже хабарництво часто стає спрощеним варіантом вирішення проблеми» [8].

Актуальність інтенсивного впровадження антикорупційних застережень та закріплення їх обов'язковості на законодавчому рівні у договірному праві зумовлена потребою адаптації традиційних правових інститутів до викликів сучасної правозастосовної практики та динамічних трансформацій правового регулювання у контексті євроінтеграції.

Науково-правовий аналіз наявних підходів свідчить про те, що питання підвищення ефективності антикорупційного механізму в договірних відносинах потребує цілісного, багатовимірного осмислення, що охоплює як нормативно-правові, так і технологічні аспекти.

Перш за все, доцільно констатувати, що інтеграція цифрових технологій у договірний процес створює передумови для формалізації й стандартизації антикорупційних застережень, що, у свою чергу, дозволяє знизити рівень суб'єктивності в процесі укладання договорів та підвищити прозорість правовідносин. Застосування електронних систем управління життєвим циклом договорів (Contract Lifecycle Management, CLM), оснащених модулями аналізу ризиків і автоматичного моніторингу дотримання антикорупційних положень, є інноваційним інструментом, який надає можливість ефективно здійснювати контроль на всіх етапах договору – від проектування до виконання. Такий підхід відповідає загальноновизнаним принципам належної правової практики, що передбачають системність і превентивність правового регулювання.

Крім того, визнання технології розподілених реєстрів (blockchain) як юридично значущого механізму фіксації та забезпечення незмінності договірних умов виступає прогресивним напрямом у сфері договірного права. Запровадження відповідних смарт-контрактів, що автоматично виконують положення антикорупційних застережень, дозволить мінімізувати можливості для корупційних зловживань, а також створить новий рівень довіри між суб'єктами господарювання, зокрема в умовах державно-приватного партнерства.

Іванов А.М. зазначає, що поняття «смарт-контракт» охоплює як технічний, так і юридичний аспекти. Під «smart contract» розуміється програмний код, який забезпечує автоматизацію виконання умов договору, а під «legal smart contract» – умови договору, сформульовані та автоматизовані за допомогою цього коду [9].

Інтерактивні платформи, що забезпечують доступ до нормативно-правових актів, судової практики та методичних рекомендацій, а також містять інструментарій для самооцінки і управління корупційними ризиками, можуть стати не лише освітнім, а й превентивним ресурсом, сприяючи формуванню правової культури і підвищенню рівня професійної відповідальності серед учасників договірних правовідносин.

Нарешті, з огляду на багатоплановість антикорупційної проблематики, запровадження зазначених інноваційних методів має супроводжуватися системним оновленням нормативно-правової бази з метою забезпечення узгодженості положень договірного, антикорупційного та процесуального права. Такий системний підхід буде сприяти не лише підвищенню правової визначеності, але й формуванню ефективного механізму реалізації антикорупційних гарантій, що відповідає сучасним викликам і стандартам європейського права.

Висновки. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що інноваційні підходи щодо впровадження антикорупційних застережень є не просто технічним доповненням до традиційної договірної практики, а фундаментальним чинником, який забезпечує сталий розвиток правової системи та підвищення ефективності боротьби з корупцією у сфері договірних відносин.

Аналіз положень, представлених у статті, засвідчує, що система застосування антикорупційних застережень у приватноправових договірних відносинах із використанням інноваційних методів знаходиться у фазі формування.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31 жовт. 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. Ст. 2048.
2. Рада Європи. Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки державних службовців = Recommendation No. R (2000) 10 of the Committee of Ministers to member States on codes of conduct for public officials [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/16806cc1ec>.
3. Council of Europe. Criminal Law Convention on Corruption = Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS No. 173). Strasbourg, 27 січ. 1999 [Електронний ресурс]. База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України*. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_101.
4. Європейська комісія. Звіт ЄС щодо боротьби з корупцією 2014 = EU Anti-corruption Report [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/acr_2014_en.pdf.
5. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Пархоменко-Кучевіч О. Концептуальні принципи формування антикорупційних інституцій органів державної влади: український і світовий досвід // *Публічне урядування*. 2020. № 2. С. 154–166 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/230>.
7. Христич І. О. Корупція в Україні: сучасний стан і шляхи її подолання [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/1/Xristich_61_64.pdf.
8. Кравчук М., Лаврів І. Сутність корупції та основні шляхи її подолання в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45505/1/Кравчук%20М..PDF>.
9. Іванов А. М. Смарт-контракти у договірних відносинах: реалії та перспективи використання // *Юридичний науковий електронний журнал*. Київ, 2022. № 4. С. 150–152 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lsej/org/ua/4_2022/32/pdf.

Анотація

Тимошенко М. В. Правова необхідність запровадження інноваційних методів реалізації антикорупційних застережень у договірному праві. – Стаття.

У статті здійснено комплексне дослідження правової природи антикорупційних застережень у договірному праві та доведено їхню необхідність у сучасному правовому полі України. Розкрито актуальність впровадження таких положень у контексті євроінтеграційних процесів, гармонізації з міжнародними зобов'язаннями та виконання стандартів доброчесності й прозорості. Особливу увагу приділено аналізу положень Конвенції ООН проти корупції, Рекомендацій Ради Європи та звітів Європейської комісії, які визначають роль превентивних механізмів у сфері договірних відносин. Наголошено, що відсутність у національному законодавстві комплексної правової регламентації антикорупційних застережень знижує ефективність боротьби з корупційними проявами. Аргументовано необхідність запровадження обов'язкових антикорупційних положень у договорах у сфері публічних закупівель, державно-приватного партнерства та великих господарських угод. Виокремлено інноваційні підходи до реалізації антикорупційних положень, зокрема застосування цифрових технологій, електронних систем управління життєвим циклом договорів, смарт-контрактів і технології блокчейн. Доведено, що інтеграція таких інструментів дозволяє мінімізувати корупційні ризики, підвищити рівень прозорості та забезпечити довіру між учасниками договірних відносин. При цьому підкреслюється, що впровадження антикорупційних положень не повинно зводитися лише до формальних пунктів у договорі, а потребує реальних механізмів контролю, відповідальності та формування культури нетерпимості до корупції. У цьому контексті важливим є використання міжнародного досвіду, адже практика ЄС доводить, що ефективні антикорупційні положення сприяють розвитку конкурентного

середовища, підвищують інвестиційну привабливість і створюють довгострокові умови для сталого економічного зростання України.

Ключові слова: антикорупційні застереження, договірне право, превентивні механізми, корупція, євроінтеграція, смарт-контракти.

Summary

Tymoshenko M. V. Legal necessity of introducing innovative methods of implementing anti-corruption clauses in contract law. – Article.

The article presents a comprehensive study of the legal nature of anti-corruption clauses in contract law and proves their necessity in the modern legal framework of Ukraine. The relevance of introducing such provisions is revealed in the context of European integration processes, harmonization with international obligations, and the implementation of standards of integrity and transparency. Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the UN Convention against Corruption, the Recommendations of the Council of Europe, and reports of the European Commission, which define the role of preventive mechanisms in contractual relations. It is emphasized that the absence of comprehensive legal regulation of anti-corruption clauses in national legislation reduces the effectiveness of combating corruption. The necessity of introducing mandatory anti-corruption provisions in contracts in the field of public procurement, public-private partnerships, and large commercial transactions is substantiated. Innovative approaches to the implementation of anti-corruption provisions are highlighted, in particular the use of digital technologies, electronic contract lifecycle management systems, smart contracts, and blockchain technology. It is proven that the integration of such instruments makes it possible to minimize corruption risks, increase transparency, and ensure trust between the parties to contractual relations. At the same time, it is emphasized that the implementation of anti-corruption provisions should not be limited to the formal inclusion of standard clauses in a contract but requires real mechanisms of control, liability, and the formation of a culture of zero tolerance for corruption. In this context, the use of international experience is of particular importance, since EU practice proves that effective anti-corruption provisions contribute to the development of a competitive environment, increase investment attractiveness, and create long-term conditions for Ukraine's sustainable economic growth.

Key words: anti-corruption clauses, contract law, preventive mechanisms, corruption, European integration, smart contracts.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 28.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025